

Таким образом, реализация «габсбургского мифа» о «счастливой Австрии» получает у Ф.Грильпарцера всемирно-историческое значение, переходит в конфликт между мифом и историей. Мифически-женский век, по словам Д. Борхмейера, замещается исторически-мужским, что у Ф. Грильпарцера связано с миром идей, без каких-либо мотивов чувств или страданий, «актуализировано как история любви, в которой всемирное действие выражается через интимное: историческая парабола как психологическая камерная пьеса» [5, с. 63]. Идеи Ф.Грильпарцера о позитивном мифологическом правлении матриархата (в отличие от современной цивилизации) созвучны взглядам немецкого философа Й. Бахофена, считавшего матриархат «древнейшим правом золотого века» [4, с.45], реализацией «поэзии истории» [4, с. 24]. Древнее женское правление, по мнению философа, связанное с дарами пророчества, волшебства и исцеления, было основано на принципах природы, чуждым позитивному праву. Последнее прорицание Либуши, содержащее надежду на возвращение «золотого века» истории, коррелирует с прогрессивными историческими убеждениями Й. Бахофена о том, что человечество в своем стремлении к цели вернется к своим истокам: «Цель человечества – с помощью свободы и сознания достичь того, чем первый смертный бессознательно владел по своей природе. «Габсбургский миф» К. Маргиса в художественном воплощении Ф.Грильпарцера амбивалентен и утопичен. Следуя канонам классического жанра трагедии, автор представляет современную интерпретацию известного мифологического сюжета. Образ Либуши олицетворяет собой исторический миф, архетипные константы человеческой и окружающей среды. В основе характеристики персонажа Пшемисла заложено «осовременивание» мифа сквозь призму закономерной реальной действительности. Иронично противопоставляя мужское начало женскому, автор создает сложный мифопоэтический подтекст, демонстрирует неординарный подход к мифологическому материалу, общеизвестному мифу о возникновении города Праги. В авторском мифе Ф. Грильпарцера успешно реализован персонифицированный образ «счастливой Австрии». Героиня трагедии «Либуша» воплощает в себе идею счастья, добра и справедливости, иначе говоря, «золотой век» человечества, при котором актуализируется оптимальная форма государственного правления и гражданского духовного развития. Таким образом, «Габсбургский миф», успешно воплощенный в мифогенной австрийской литературе конца XIX века, и в наши дни составляет неотъемлемую часть «поставстрийского дискурса».

Источники и литература:

1. Грильпарцер Ф. Пьесы / Ф. Грильпарцер. – Л., М. : Искусство, 1961. – 767 с.
2. Зоргенфрей В. Предисловие / В. Зоргенфрей // Любуша / Ф. Грильпарцер. – Петроград : Иностраный театр, 1909. – 78 с.
3. Нечипорук Е. И. Литература Австрии и Швейцарии: 1917-1945 : [Электронный ресурс] / Е. И. Нечипорук. – Режим доступа : http://ae-lib.org.ua/texts/nechyporuk_austrian_1917-1945_ru.htm/
4. Bachofen J. J. Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynaiokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur. Eine Auswahl / J. J. Bachofen. – Frankfurt am Mein : Suhrkamp, 1975. – 549 s.
5. Borchmeyer D. „Libussa“ Grillparzers Mythos vom Tod des Mythos / D. Borchmeyer // Historie und Gegenwartigkeit [Hrsg. von Gerhard Neumann] / F. Grillparzer. – Freiburg im Breisgau : Rombach. 1994. – S. 59-122.
6. Grillparzer F. Sämtliche Werke. Ausgewählte Briefe, Gespräche, Berichte. 4 Bände. [Hg. von Peter Frank und Karl Pömbacher] / F. Grillparzer.– München : Carl Hansen Verlag, 1960–1965. – Bd. 2 : Dramen II, Dramenfragmente und Pläne. – 1314 s.
7. Hübner K. Die Wahrheit des Mythos / K. Hübner. – München, 1985. – 405 s.

Коршунова І.Г., Михайличенко Г.Б.

УДК 811'246.3[.111+161.1/.161.2]:172.3

МОВНА ПОЛІФОНІЯ ЧИ КОНФЛІКТ СВІДОМОСТІ?

Постановка проблеми. Сформовані в узусі, мовні норми є стихійною реакцією колективу щодо запобігала ним конфліктів. Норми – це стихійна конвенціональність, іншими словами – певний консенсус творця й реципієнта мовної інформації, за допомогою чого швидко встановлюється прагматичний комунікативний контакт. Водночас певні функціональні типи норм опиняються поза межами стихійної нормотворчості й тоді настає черга кодифікації, як правило «уповноважених на це компетентних органів». Але їх нормотворчі можливості часто обмежені, й у такому разі низка мовно-мовленнєвих конфліктів, не розв'язаних природним шляхом, напрацьованих повсякденною етичною практикою (разом із кодифікаторами-лінгвістами) та мовним онтологічним механізмом, виходить на соціальний рівень конфліктності [1]. Остання регулюється встановленими приписами, скажімо правописом, словником чи законом про мови. Тобто мовні й культурно-етичні норми щільно переплітаються, що належним чином ще не досліджено.

Безумовно, що кодифікація повинна спиратися на матеріал природної мови й мовлення, зокрема загалу мовних реципієнтів. Саме у цьому виявляється повага й толерантне ставлення до самої мови, рівно як і навпаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазвичай, зокрема серед радикалів-лінгвістів, переважають тенденції захисту мови шляхом заборон, оголошення усього не національного поза законом. Або навпаки, інша крайність, змінювати мову відповідно до суб'єктивних уявлень певної школи, групи, а інколи й

посади. Тому дискусії з цього питання стали предметом аналізу вітчизняних і зарубіжних науковців: М. Голева, Л. Масенко, А. Мейє та ін.

Відповідно до указаної актуальності **метою статті** передбачається розгляд аспекту мовної толерантності, який, на нашу думку, лежить у площині взаємодії мов: українсько-російсько-англійської. Іншими словам – з'ясування виміру комунікативної ефективності на прикладі актуалізованого останнім часом серед мовознавців літературознавчого поняття поліфонії як вияву комунікативної толерантності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині конфліктність мовної норми прагнуть обґрунтувати історичним розповсюдженням суржиків, який все частіше лінгвістично хочуть узаконити під назвою «креольська мова». Однак, у такий спосіб відбувається звичайна підміна понять, що ще більше поглиблює мовну конфліктність і є ні чим іншим як спотворенням мовотворення. Л. Масенко доводить, що суржик не є креольською мовою, оскільки креольські «формуються здебільшого між істотно відмінними мовами (наприклад, гаїтянсько-французький або ямайсько-англійський креоли) і часто не зрозумілі носіям стандартної панівної мови даної території (мови-суперстрату). Натомість носій суржиків (гіпотетично) розуміє і українську, і російську мову (принаймні у найпростішому спілкуванні)» [2, с. 45]. Відтак креольські мови можуть стати, і стають, розвиненими й літературними (найвідоміший приклад – англійська), а суржик не може стати мовою – бо він є взаємоспотворенням мов.

Культуро-толерантно показово, що такий суржиковий персонажі в українських літературних творах не обов'язково негативні (можуть бути просто неосвічені), на відміну від українсько-транскрибованих російськомовних. На нашу думку, подібне становище почасти немає нічого спільного з толерантним ставленням до мови, «дарованої» суспільству й нації попередніми поколіннями, а також як архетипному началу, що об'єднує націю. Інколи навіть це може проявлятися сугестивно, як-то при переході з однієї мови творчості на іншу, як-то у популярного нині «київського Лермонтова» 60 рр. Л. Кисельова, сугестивно прозвівшого «что все на свете только песня, на украинском языке».

Однак суржикове стало вже типовим ставленням до офіційних форм функціонування мови. Тобто мовленнєві норми, що виробляються суспільством протягом багатьох століть, часто стають засобом вирішення поточних політичних завдань (наприклад, на Україні). Водночас не враховується та обставина, що норми – культурне надбання суспільства, їх конвекціальність – символ і практичний прояв мови до єдності (у формі взаємопорозуміння). Іншими словами, запровадження штучних лінгвістичних змін створює комунікативний дискомфорт в мовному середовищі, порушуючи сталий баланс між прагненням мови до стійкості й тенденції до варіативності як фактору розвитку.

Зазвичай вольовий вплив на мову виявляється на низовому рівні. Скажімо, рядових носіїв мови змушують силовими методами «перевчатися». Якщо ж носій не «перевчився» або «недоперевчився», то він опиняється перед дилемою, яка виникає у площині продукування текстів та їх сприйняття. Тобто реципієнт змушений вирішувати, що він сприймає як читач або слухач – помилкове чи нормативне вживання (наприклад, прийменникової форми, парадигми іменника чи дієслова, їх написання). У такому разі норми «звичайної» мови підказують йому один варіант вирішення проблеми, а узаконені нововведення – інший. Відповідно постає питання: «Щось не те в наших головах».

При цьому доцільність зміни норми почасти є суто декларативною, але необґрунтованою, інколи взагалі недоведеною теоретично й практично. Думається, це відбувається тому, що не аналізується прив'язка до системних вимог мови, наслідки культурної, психологічної, а часом й економічної, деформації. В українському правописі все частіше стикаємося з тим, що система письма вже не здатна повноцінно відображати ті чи інші нюанси звукового письма. Відповідно спрощення орфографії й тенденція до фонетичного письма може мати наслідки, порівняні зі зруйнуванням бібліотек або руйнуванням архітектурних пам'яток, адже їх наслідки проявляться лише з протягом тривалого часу [3, с. 34].

Отже, норми, разом із іншими проявами мови й культури, не можуть стати бар'єром у здійсненні якихось прагматичних цілей, що не стосуються власне мови. Тому нині, вважається, правильніше буде говорити про мовну поліфонію як спосіб мовної толерантності.

Поліфонія (*древнегр. poliphonia – багатоголосся*) – музичний термін на позначення великого музичного стилю, традиційного для Європи середини XVIII ст. (до Великого класицизму). У поліфонії на відміну від гармонії немає поділу на мелодію й акомпанемент, усі голоси рівноправно ведуть свої партії, шляхом накладення яких утворюється поліфонічний стиль – стиль мотетів, фуг і поліфонічних фантазій. У літературознавстві першим цей термін застосував М. Бахтін щодо великої прози Ф. Достоєвського (книга «Проблеми творчості Достоєвського» (1929 р.), за яку автор був репресований і засланий до м. Саранська; згодом книга була перевидана зі змінами й під назвою «Проблеми поетики Достоєвського» (1963 р.) зробила автора творцем авангардного літературознавства, перетворивши цю науку з нудної описової фактографії на захоплюючу інтелектуальну мовну гру.) [4, с. 136-137].

Саме поліфонія часто нівелює мовну конфліктність на рівні лексичних запозичень. Зазвичай конфліктність у цій сфері виявляється в тому, що семантика запозичених слів дуже часто не збігається з семантикою їх прототипів у мові-джерелі. У новій мовній системі запозичені одиниці можуть зберігати своє значення повністю чи частково або змінювати його, оскільки лексичне значення слова визначається, з одного боку, його місцем в певному узусі, його синтагматичними та парадигматичними зв'язками з іншими лексемами, а з іншого – його предметно-понятійною співвіднесеністю в системі понять мови-реципієнта.

Під «міжмовними лексичними запозиченнями» зазвичай розуміються: 1) збіг звучання слова однієї мови з іншим словом чужої мови з метою творення нового значення; 2) використання іншомовних слів з

певною метою, переважно для відповідного, часом контекстуального, емоційного чи смислового забарвлення (іронії, сарказму, конотативності й т.п.).

Прикладом першого є ставше класичним «кровосісі», «отделка», «йолка» і т.п. для «особливо непонятливих». Другий приклад, думається, загальновідомий. Адже фонетичне викрочування слів і для акцентуації на мові реципієнта загальновідомі «дивчына (рос.)», «номер першій» (у В. Висоцького: «Спекулянтка была номер першій» (рос.) тощо).

Взагалі ж, збіг звучання іншомовних слів прямо впливає на формування алюзій та підсвідомих асоціацій. Бо з позиції підсвідомого мовні неточності/заміни/обмовки пояснюються витісненням у підсвідоме якихось травматичних значень, що їх підсвідоме опосередковано «видає» у вигляді обмовок, описок тощо. Відтак сьогодні навіть окремі журналістські коментарі ясніють фразами «за Фройдом» [5, с. 145], що легко пояснюється пошуком заміни слова шляхом витіснені значення і формування лексичних асоціацій. Фактично, це відбувається через уподібнення звучання іншомовного слова з певним словом природної мови суб'єкта. У таких мовних ланцюгах-запозиченнях лексичних асоціацій почасти об'єднуються дві-три, а іноді й чотири, мови. Нагадаємо вельми розповсюджений зразок прояву російсько-української конфліктності на лексичному рівні. Це типовий російський жарт, до речі часто вживаний і українцями російськомовних регіонів: «как по-украински будет?..»: «геникология» – «бабазнаство» тощо. Натомість й українці знаходять багато слів, що негативно характеризують російську мову: «в них больница від «боль», а в нас лікарня від «ліків», «в них супруг від частини упряжі волів, а в нас дружина», «неделя від нічого не робити і в українців тиждень тощо.

Показовим у розрізі даної теми щодо уживання англійської мови є художній прийом, використаний Ентоні Берджесом в романі «Механічний апельсин» [6]. У художній текст англійською мовою зроблено вкраплення російських слів, записаних латиницею, як-то «devotchka», «mesto», «viddy» (видеть), «veck» (человек), «deng» (деньги) тощо («Or rather Alex and his three droogs tolchok an old veck, razrez his books, pull off his outer platties and take a malenky bit of cutter...»). Багато таких прийомів, до речі у сучасній белетристиці. Безумовно, що для носіїв англійської мови подібне надто потворне. Але, з іншого боку, це яскравий приклад агресивної лексичної загрози, що у цілому підсилює химерну, апокаліптичну атмосферу роману. Сміслові й емоційні навантаження російських слів може бути виражене єдиним словом «hogorshow» – так Е. Берджес транскрибує російське слово «хорошо». Не останню роль в загрозливості російських слів в англійському тексті відіграє російська «червона загроза», що була актуальна для Заходу аж до розпаду СССР (свого часу Е. Берджес побував в СССР; можливо навіть, що він навмисне захотів поєднати мови USA і USSR, двох тоталітарних монстрів «холодної війни», «где зло будет биться со злом»).

Однак, глибше проясняється суть цього художнього прийому при перекладі текстів Е. Берджеса на українську і російську мови. Так, російська перекладачка Е. Сінельщикова [7] вживає англійські слова: «Я и мои френды как раз заканчиваем по четвертой поршн... звездануть по хеду или подрезать какого-нибудь папика и обчистить его карманы, пока он будет бархататься в луже собственной блад и юрин». У цьому простежується та тенденція, що до початку 1991 р. англійські слова у росіян користувалися надзвичайною популярністю, як символ «протесту» або як засіб виділитися з натовпу. Тому вони художньо увиразнювали для героїв Е. Берджеса, роблячи їх яскравішими (навіть прикладами для наслідування) в російському тексті, аніж в оригіналі.

Зі свого боку український перекладач О. Буценко також використовує російські слова [8]: «Кишені в нас були напхані деньгами, тож заради бабок зовсім не обов'язково було долбать у завулку старого хрена й дивитися, як він спливає в калюжі кров'ю, поки ми рахуємо здобич і ділимо її на чотирьох; або видєливать жорстокі штуки з тремтячою сивою ципою в крамниці, а тоді линяти, хапаючись із смехом за животики». По-перше, якщо для англійців російські слова виглядають макаронічною мовою й розуміється лише за допомогою доданого глосарія, то для українців російські слова цілком зрозумілі й завдяки українській транскрипції вони потворно пишуться і потворно звучать. Тобто втрачається ефект екзотичності, чужорідності й новизни російських слів, а також їхня лексична загрозливості невідомого – натомість маємо фонетичну відразу до російських слів та їхню конотацію особливої цинічності і агресивності. Саме російські слова, власне, і створюють отой ультрацинізм та агресію. Тобто вживання російських слів у тексті перекладу пристосовано до агресії, презирства й «механічності» оповіді.

Наведений вище приклад типовий. Чимало реципієнтів-українців, прекрасно розмовляючи українською, регулярно вживають російську лексику «неначе в лапках» у найпотворнішому звучанні й значенні. Також показово було б дослідити, які ще мови використовуються в іншомовних перекладах Е. Берджеса – російська, англійська, чи, може, ще якісь інші? Також цікавий був би перекладацький монтаж з декількох мов, наприклад, для багатомовної країни, це був тоді б спосіб уникнути мовної конфліктності.

І ще один аспект даної проблематики. У добу глобалізації, добу регульованих конфліктів й актуалізації конфліктології загалом, окреслюється поліфонічний образ життя майбутнього суспільства.

Мовний поліфонізм, як бачиться, – свідоме мовноголосся, оперування кількома мовами з паралельним використанням їх у різних комунікативних сферах. При цьому виникають певні перепони: 1) порушення нормативності шляхом недотримання норми, заполіфонізованості, тобто коли іншомовність може створити власну мову для вузького кола користувачів, на зразок «комп'ютерного» чи мови шоу-бізнесу; 2) непропорційного знання мов щодо різних сфер мовлення (наприклад, у людини розвинена офіційно-ділова й наукова українська мова і побутова й літературна російська мова).

У книзі Л. Масенко [9], услід за А. Мейє, зазначено, що «при двомовності не можна досягнути однакового рівня знань двох мов»; далі – «якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, виникає

небезпека зникнення рідної мови і перетворення двомовців на одномовців»; і що індивідуальний (а не масовий, як в Україні) білінгвізм притаманний в основному перекладачам.

Бачиться помилковим те, що при індивідуальному полілінгвізмі неможливе досконале знання двох чи більше мов. За приклад можуть слугувати такі українські й російсько-англійські класики, як Марко Вовчок і Володимир Набоков. А саме: Марко Вовчок легко писала українською, російською і французькою мовами і, вважається, принаймні, українська і російська в неї однаково багаті. В. Набоков писав англійською і російською, причому в «Лоліті» він дуже часто вставляв ще й французькі фрази, подібно до Л. Толстого в «Війні і мирі» [11 с. 87].

Зараз надзвичайно зростає міжнаціональна мобільність людей і деколи неможливо визначити, яку мову такі люди знають найліпше, яка є для них «рідною». Загалом у них простежується дуже сильна тенденція вставляти іншомовні слова, незважаючи на природну мову. Соціолог і футуролог Е. Тофлер у книгах «Третя хвиля» і «Шок будущего» [11, с. 32] передбачає безперервні глобальні, надзвичайно швидкі та інтенсивні зміни в житті людства, і це також стосується мов, тобто поява і зникнення нових слів буде постійно прискорюватись. Новий лад майбутнього він називає «адхократією» (ad hoc), а це означає, що міжнаціональні корпорації майбутнього майже не матимуть постійних працівників, а раз-у-раз набиратимуть команди спеціалістів для вирішення конкретних завдань – «проектний менеджмент». Тобто спеціалісти майбутнього не будуть жити і працювати в одному місці протягом більш-менш тривалого часу, вони весь час переїжджатимуть. Масштаби географічної мобільності людей увесь час зростатимуть, а отже частка полілінгвів, «кількамовних людей» колись становитиме більшість населення. Можливо, тоді зникне поняття рідної мови, бо людина навіть буде виховуватися скрізь і потроху. Відтак виникає навіть поняття, запропоноване Ж. Делезом, «номадичної суб'єктивності». Воно означає особистість у процесі безперервного становлення і кардинальних змін, без будь-якої сталої ідентичності (передусім мовної та культурної) й остаточно визначених пріоритетів, із фрагментарним, суперечливим, довільним, навіть аморфним життям. Для такої особистості первинною є риса постмодерної пластичності й відкритості.

Висновки. Таким чином безперечно, що нині у сфері мовних зрушень спостерігається тенденція до різкого збільшення кількості іншомовних слів, причому спільних для багатьох мов. У сучасних текстах усе більший загальний нібито зрозумілий усім іншомовних запозичень, що не може не призводити до певної конфліктності. Унаслідок глобалізації, у кінцевому підсумку, зникнуть національні культури, а, відповідно, й мови. Тобто у такий спосіб актулізується повзуча (латентна) мовна поліфонія без домінування певної мови на умовах толерантної взаємодії, отже безконфліктності.

Джерела та література:

1. Голев Н. Д. Юридизация естественного языка как юрислингвистическая проблема / Н. Д. Голев. – Барнаул : АГУ, 2000.
2. Масенко Л. Мова і політика / Л. Масенко. – К. : Соняшник, 1999.
3. Волков А. Грамматология. Семиотика письменной речи / А. Волков. – М., 1982.
4. Українська літературна енциклопедія. – К., 1988. – Т. 1.
5. Стоун И. Страсти ума : биографический роман о Зигмунде Фрейде / И. Стоун; [пер. с англ.]. – М., 2011.
6. Burgess A. Clockwork orange : [Электронный ресурс] / А. Burgess. – Режим доступа : [www.artefacts.cns.ru/Burgess Antony ldw.jpg](http://www.artefacts.cns.ru/Burgess%20Antony%20ldw.jpg)
7. Берджес Е. Заводной апельсин / Е. Берджес. – Б. : Литфонд писателей Кыргызстана, 1991.
8. Берджес Е. Механический апельсин : [Электронный ресурс] / / Е. Берджес. – Режим доступа : www.gramotey.com/books/1269045890.htm
9. Масенко Л. Указана праця ...
10. Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности : коллективная монография. – Екатеринбург, 2003.
11. Тофлер Е. Третя хвиля / Е. Тофлер. – К., 2000.

Косенко О.П.

УДК 81'373.7:82-92

АТТРАКТИВНА ФУНКЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЗАГОЛОВКАХ МАС-МЕДІА

У наш час засоби масової інформації активно використовуються для висвітлення постійно зростаючого потоку інформації. Розвиток масової комунікації позитивно впливає на свідомість людей про навколишній світ, проте за цим розвитком знаходиться чинник, власне такий, що маніпулює масовою свідомістю. Саме ЗМІ одні з найперших провокують масовізацію особистості, стандартизують погляди, поведінку людей, викликають однаковість їх реакцій [3].

Більш того, при збільшенні обсягу інформації, що необхідно висвітлити на шпальтах газет і журналів, завжди існує жорстка конкуренція: у боротьбі за увагу читача ЗМІ намагаються зробити свою продукцію якомога цікавішою, привабливішою. І досягають цього як за допомогою графічних, так і мовних засобів.

Мова преси постійно привертає увагу дослідників (В. Костомаров, С. Сметаніна, А. Лемов, Т. Анісімова, В. Федров, С. Слєпцова, Б. Коваленко та ін.), бо це засіб зберігання та розповсюдження мовних тенденцій, соціально-детермінована реалізація національної мови, яка відображає її стан у певний історичний проміжок часу. Як зазначає Г.Я. Солганик, ЗМІ – це «головний мовний наставник після школи» [6, с. 268].